

MAREDEDÉU, QUIN VIATGE!

Seguint les passes de Lluís Domènech i Montaner per la Noguera Pallaresa (1904)

Procedència de les notes bibliogràfiques

«...mes torni a caminar...» SANS, Alidé. «Aigua Infinita», a l'àlbum Henerècla, 2018.

«¿Marededéu de què?» PEREJAUME: Treure una marededéu a ballar. Galaxia-Gutenberg (2018) p. 77.

«Be my Lady». CROSBY, STILLS & NASH: «Suite Judy Blue Eyes» a l'àlbum Crosby, Stills & Nash, CSN, 1969.

«Quan arribo a dalt el muntanyam...» CASASSES, Enric i COMELADE, Pascal: «Per St. Marçal!» de l'àlbum «N'ix», DiscMedi, 2010.

«Domènech va ser el primer a descriure... CASTIÑEIRAS, Manuel i YLLA-CATALÀ, Gemma (MNAC) «Domènech i Montaner i la descoberta del romànic: idea d'una exposició»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 297.

PREFACI

«Al cap de quaranta minuts, la veueta de dins del meu cap cridava: “Es pot saber on t'has ficat!”». STRAYED, Cheryl: Salvatge. Angle Editorial (2013), p. 84.

«Ella té rínxols als cabells...» MAS, Roger: «El diable, la princesa i jo», a l'àlbum Casafont, Picap (1999).

«La sensació no era que jo duia la motxilla sinó que la motxilla em duia a mi...». STRAYED Cheryl: Salvatge. Angle editorial (2013), p. 84.

ITINERARI 1: ÀGER-TREMP

«D'ençà d'aquells dies, les imatges de les nostres parets romàniques m'han acompanyat, gairebé perseguit, (...)». PLA, Josep: Tres biografies Maragall, Pijoan, Pujols; a Obra Completa Josep Pla, volum 10. Edicions Destino (1968), p. 229-230.

Dia 1: AHIR. POBLA DE SEGUR – PORT D'ÀGER (amb bus) – ÀGER (a peu)

«un nom femení fa tanta companyia!». ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 84.

«a la part baixa del decorat hi ha unes roques de color gris fosc, amb un relleu aspre: són dolomies...». ROSELL, Joan: «Capricis de la terra». Dins del monogràfic Vall d'Àger.

Revista Descobrir Catalunya núm. 84 (febrer de 2005), p. 76.

«El que queda en l'actualitat suma...»: <https://www.elcami.cat/camipedia/patrimoni-dager> (Darrera consulta: gener de 2023).

«És com si hom imaginés una gegantesca barra de pa i amb un ganivet la tallés en tres trossos» havia escrit Joan Rossell. ROSELL Joan: «Capricis de la terra». Dins del monogràfic Vall d'Àger. Revista Descobrir Catalunya núm. 84 (febrer de 2005), p. 75.

«ornamentat amb baixos relleus representant tritons i monstres marins...». Roig certifica que, efectivament, aquest sarcòfag: «abans estava a la Col·legiata i a l'enrunar-se aquesta, fou traslladat amb molt bon encert, a l'església parroquial, on serveix ara de pila baptismal». ROIG, Joan: «Excursió per la Conca de Tremp i vall d'Àger». Butlletí del CEC núm. 319 (agost de 1921), p. 199-200.

«El sarcòfag, esplèndid en la seva factura...». FITÉ i LLEVOT, Francesc: «El sarcòfag romà de la parròquia de Sant Vicenç d'Àger (La Noguera): història i vicissituds», a: Revista TAÜLL. Secretariat interdiocesà per a la custòdia i promoció de l'art sagrat de Catalunya, núm. 21 (agost-setembre de 2007), p. 14-17.

«produeix fonda pena veure l'estat en que's troba actualment aquesta antiga abadia. De la seva notable església romànica». ROIG, Joan: «Excursió per la Conca de Tremp i vall d'Àger». Butlletí del CEC núm. 319 (agost de 1921), p. 199.

«afortunat i brillant guerrer, mena de "condottieri" a la catalana» com ha estat definit per Llorenç Vilanova...». SÀNCHEZ i VILANOVA, Llorenç: Dos-cents quaranta fets que influïren la trajectòria medieval del Pallars. Impremta Casas Torres, S.A. (La Pobla de Segur) (1992), p. 28.

«la fortalesa més poderosa de la Catalunya Comtal...». FERNÁNDEZ, Jaume: «Arnau Mir de Tost, el Cid de les Terres de Lleida»:

<https://docplayer.es/83230483-Arnaumir-de-tost-el-cid-de-les-terres-de-lleida.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«el llegat d'Arsenda al seu marit...». VINYOLES, Teresa: «La presencia femenina en los castillos a la luz de la documentación catalana medieval». Meridies, X (2012) p. 175-196. Disponible en aquest enllaç:

<https://helvia.uco.es/xmlui/handle/10396/16581> (Darrera consulta: gener de 2023).

«on el 1907 apareixien en mans de Madame Martine Marie-Pol...». VELASCO, Albert: «El tresor d'Arnau Mir de Tost». Revista Sàpiens núm. 206 (maig de 2019), p. 20.

«Sobta, veient les ruïnes d'avui, que a la canònica d'Àger...». RAVENTÓS, Joan: «L'enclau estratègic». Dins del monogràfic Vall d'Àger. Revista Descobrir Catalunya núm. 84 (febrer de 2005), p. 51.

«També es vetllaven a la cripta d'aquesta col·legiata, i dins d'una arqueta florentina Embriachi del segle XV...». FITÉ i LLEVOT, Francesc: «El sarcòfag romà de la parròquia de Sant Vicenç d'Àger (La Noguera): història i vicissituds», a: Revista TAÜLL, Ed. Secretariat interdiocesà per a la custòdia i promoció de l'art sagrat de Catalunya, núm. 21 (agost-setembre de 2007), p. 15.

«Plans, propòsits i somnis que dibuixo amb el dit sobre el mapa». Ryszard Kapuscinski. Viatges amb Heròdot. Ed. Empúries, , 2006, pg. 164.

«Efectivament, Àger és una de les vuit millors zones del món per volar». MADRONA, Xavier: «Esports aeris, un passeig pels núvols». Revista ARA Lleida, núm, 50 (agost de 2020), p. 41.

«Cap: Els astrònoms som arqueòlegs de l'espai...»: https://www.ara.cat/estils/gran-espectacle-llum-del-cel_0_2009799035.html (Darrera consulta: gener de 2023).

Dia 2: AVUI. ÀGER – SANT MIQUEL DE TERRADETS – HOTEL TERRADETS (CELLERS)

«es troba la casa dita de peatge, situada al quilòmetre 53 de la carretera...». I continua: «Aquest indret és el més engorjat...». ROIG, Joan: «Excursió per la Conca de Tremp i vall d'Àger». Butlletí del CEC núm. 319 (agost de 1921), p. 195.

«Salve Regina!» que és la pregària que feien els monjos cristians, abans d'anar a dormir. «Ina, ina, ina...». COMADIRA, Narcís: Santa Maria. Article del Diari Ara (15 d'agost de 2020), p. 21.

«La via CADE de la paret d'Aragó...». CIVÍS i ABAD, Emili: Roques, glaceres i cims, relats d'un alpinista. Tushita edicions, 2018, p. 29.

«de manera que al final d'aquell primer jorn...». SACKVILLE-WEST, Vita: Dotze dies, traducció de Pau Gener, Tushita edicions (2021), p. 40.

PÒRTIC : DEL PERQUÈ D'AQUEST PROJECTE

«No hi ha experiència d'escriptura tan completa...». PEREJAUME. Citat a: JUANICO i LLUMÀ, Núria: «Caminar, el secret dels creadors». Diari Ara (7 de novembre de 2020), p. 37.

«Domènech mereix que li reconeguem el mèrit...». SÀEZ, Anna: «Qui va veure primer el Pantocràtor?». Article del suplement «Lectura» del Diari Segre (2 de març de 2008) p. 19.

«descoberta oficial». GINART, Belén: «Domènech i Montaner, descobridor del romànic». El País, Quadern núm 1.166 (18 de maig de 2006), p. 1-3.

«Domènech i Montaner era el súper-home que havia estat capaç de construir...». RIBAS TUR, Antoni: «Els anys del boom del Modernisme». La Vanguardia, 17 d'agost de 2021, pgs. 18-19.

«La tasca investigadora de Domènech i Montaner durant aquests primers anys del 1900 representa....». CASTIÑEIRAS, Manuel i YLLA-CATALÀ, Gemma: «Domènech i Montaner i la descoberta del romànic: idea d'una exposició»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 300-301.

«El seu mèrit consisteix a ser el primer que sap mirar aquest patrimoni...». (FERRER, David, citat a Ibíd, p. 2).

«El seu caràcter primmirat i rigorós es va aliar amb la seva gran afició per l'excursionisme...». El País, Quadern núm. 1.166 (18 de maig de 2006), p. 1-3.

«Fins ara semblava que la descoberta del romànic a Catalunya als inicis del segle XX...». CASTIÑEIRAS, Manuel i YLLA-CATALÀ, Gemma: «Domènech i Montaner i la descoberta del romànic: idea d'una exposició»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 287-288.

«En concepte del discurs inaugural...». GINART, Belén: «Domènech i Montaner, descobridor del romànic». El País, Quadern núm. 1.166 (18 de maig de 2006), p. 1-3.

«Misteriosament, l'any 1907 el tema del romànic...». DOMÈNECH i GIRBAU, Lluís: «El decurs-discurs del temps»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 5.

«Els temps va passar» segueix Domènech i Girbau «i Pere Domènech i Roura es va jubilar,...». DOMÈNECH i GIRBAU, Lluís: «El decurs-discurs del temps»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 4.

Entre els seus papers trobem un índex de "l'obra", com ell l'anomena...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: «La "Història de l'Art Romànic a Catalunya" de Lluís Domènech i Montaner»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 37.

«Josep Puig i Cadafalch, el deixeble dilecte...». GINART, Belén: «Domènech i Montaner, descobridor del romànic». El País, Quadern núm. 1.166 (18 de maig de 2006), p. 1-3.

«aquest senyor tan pretensions... DOMÈNECH I MONTANER, Lluís: «L'Art en l'Institut d'Estudis Catalans ii y darrer». Poble Català. Any 06, número 1628 (8 de maig de 1909) p. 1.

«la història del seu treball està ferida de mort al petit món editorial català». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: «La "Història de l'Art Romànic a Catalunya" de Lluís Domènech i Montaner»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 37.

«Els mateixos autors en la memòria de la Junta d'Estudis Catalans que acaba de publicar...». DOMÈNECH I MONTANER, Lluís: «L'Art en l'Institut d'Estudis Catalans i». Poble Català. Any 06, número 1627 (7 de maig de 1909) p. 1.

«la devoció a Maria ha poblat les nostres esglésies...» COMADIRA, Narcís: «Santa Maria». Article del Diari Ara (15 d'agost de 2020), pg. 21.

Dia 3: HOTEL TERRADETS – GUÀRDIA DE TREMP (I PUJADA AL CASTELL DE MUR)

«Per tal de fer enveja a les comarques veïnes del sud...». COLL, Pep: Viatge al Pirineu fantàstic. Columna Edicions (2005). Citat també a: Viquipèdia «Pallars Jussà».

«las mujeres dejaron un rastro activo en la documentación...». VINYOLÉS i VIDAL, Teresa: «Las manos ordenadoras. Una mirada a las mujeres de los siglos ix-xi». Article disponible en aquest enllaç: <http://www.ub.edu/duoda/diferencia/html/es/secundario14.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«no sabemos de que forma participó ella en la conquista...». (Ibíd).

«No sabemos si ella luchó...». VINYOLÉS, Teresa: «La presencia femenina en los castillos a la luz de la documentación catalana medieval». Meridies, X (2012) p. 175-196. Disponible en aquest enllaç: <https://helvia.uco.es/xmlui/handle/10396/16581> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Els antics comtes de Pallars dominaven un país...». PLA, Josep, citat a MARIMÓN, Sílvia: «Els escenaris de nou mesos d'enfrontaments». Suplement «Estiu» del Diari Ara (3 de juliol de 2020), pg. 8.

«Construcció de sillarejo, llarch i prim...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 151.

«la proa d'un vaixell impossible...». SÀEZ, Anna i BERENGUER, Mireia: «Strappo al Pallars (100 anys de l'arrencament de les pintures de Mur)». Revista Sàpiens núm. 213, p. 67.

«De manera poc freqüent en el romànic català, el pintor que decorà la col·legiata de Mur...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975). p. 72.

«va tenir al nostre país una gran repercussió...». PIJOAN, Josep: «Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art». Institut d'Estudis Catalans (1999), p. 18. Disponible en aquest enllaç: <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000041/00000010.pdf> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Quan tot just estàvem constituïts» assegura Pijoan...» (Ibíd).

«Si vostès em perdonen...». (Ibídem, pg 6).

«els quaderns de notes, els dibuixos de Puig, els apunts de Gudiol...». SALA, Teresa-M.: Visions dels Pirineus (Entre la Renaixença i el Modernisme). Edicions de la Universitat de Barcelona (2017), p. 80.

«va desvetllar la curiositat del món dels antiquaris...». GIANNINI, Cristina: «“Dalt d'una mula.” Franco Steffanoni, restaurador a Catalunya». Butlletí MNAC núm. 10 (2009), p. 25.

«les pintures de Mur van ser comprades pel marxant d'art...». GUARDIA, Milagros i LORÉS Immaculada: El Pirineu romànic vist per Josep Gudiol i Emili Gandia. Garsineu edicions (2013), p. 119.

«Por la noche, con todo lo sabido...». FOLCH I TORRES, Joaquim: «Las aventuras del arranque y traslado de los restos románicos de las iglesias pirenaicas catalanas (1922-1924)». Revista Destino núm. 1.246 (24 de junio de 1961), p. 38.

«fuimos a dar cuenta del caso al señor presidente de la mancomunidad...». (Ibíd, p. 38).

«Pollack (que, recordem-ho, havia adquirit les pintures per 9.000 pessetes)...». GUARDIA, Milagros i LORÉS Immaculada: El Pirineu romànic vist per Josep Gudiol i Emili Gandia. Garsineu edicions (2013), p. 119.

«Folch, en un moment d'ingenuïtat...». (Ibíd, p. 119).

«92.100 dòlars de l'època (unes 460.000 pessetes al canvi de 1919) [uns 2.800 euros]». VILAR i BAYÓ, Manel: Lluís Plandiura, el gran col·leccionista. Edicions de la Garriga secreta (2017), p. 55.

«el sacrifici que va salvar el romànic català». TAMARIT, Sebastià: «Mur, el sacrifici que va salvar el romànic català». Revista ARA Lleida núm. 49 (hivern 2019-2020), p. 70-75.

«entén que no és moment de ressentiments...». SÀEZ, Anna i BERENGUER, Mireia: «Strappo al Pallars (100 anys de l'arrencament de les pintures de Mur)». Revista Sàpiens núm. 213, p. 70.

«200.000 pessetes per la compra de 10 absis...». VILAR i BAYO, Manel: Lluís Plandiura, el gran col·leccionista. Edicions de la Garriga Secreta (2017), p. 55.

Dia 4: GUARDIA DE TREMP – TREMP

«conduïu tots els camins cap a un mateix indret...». PEREJAUME: Obreda. Edicions 62 (2003), p. 163.

«la vila serà nomenada ciutat fidelíssima...». Viquipèdia «Trempe». I també:

<https://www.ajuntamentdetrempe.cat/el-municipi/historia-i-patrimoni> (Darrera consulta: gener de 2023).

<https://www.elcami.cat/pobles/trempe> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Una fotografia dels voltants de 1890...». Viquipèdia «Santa Maria de Valldeflors»:

https://ca.wikipedia.org/wiki/Santa_Maria_de_Valldeflors (Darrera consulta: gener de 2023).

«mutilada ja d'antic i modernament de nou profanada...». ROIG, Joan: «Excursió per la Conca de Tremp i vall d'Ager». Butlletí del CEC núm. 319 (agost de 1921), p. 190.

«ha estat des de sempre el centre neuràlgic de Temp». Mapa Turístic de Tremp. Ajuntament de Tremp (sense data).

«A dins de la basílica ara hi trobarem una reproducció....».

<http://lamarededeuacatalunya.blogspot.com/2011/08/santa-maria-de-valldeflors.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«una pastoreta de Benavarri la trobà, arraulida sota d'uns rosers salvatges». AMADES, Joan: Imatges de la Mare de Déu trobades a Catalunya. Ed. Selecta-Catalònia (1989), p. 414.

«Puig sou Reina poderosa...»:

<https://algunsgoigs.blogspot.com/2011/06/goigs-la-marede-deu-de-valldeflors.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«sense l'aigua pallaresa no podem explicar...». Dins el dossier Pallars Jussà: el llindar del Pirineu. Revista Descobrir Catalunya, núm. 54 (juny de 2002), p. 93.

«...i just aleshores veig a la dreta ran de cuneta...». CASASSES, Enric & COMELADE, Pascal: Per Sant Marçal!, a l'àlbum N'lx, Discmedi, 2011.

«...i és més bella que la Venus...». (Ibíd)

ITINERARI 2: ORCAU, ABELLA DE LA CONCA, LLORDÀ, ISONA I COVET

«OM! Em poso la motxilla i avanço decidit». MATTHIESSEN, Peter: El lleopard de les neus. Brau edicions (2008), p. 274.

«Què hi fa un monument de dimensions tan considerables...». ROMANÍ, Daniel: «Castell de Llordà: Un excel·lent recinte sobirà, mirador del Pallars Jussà». Suplement d'Estiu del Diari Ara (21 d'agost de 2019) p. 12.

«un poblet format per trenta-una cases...». Idescat:

<https://www.idescat.cat/codis/?id=50&n=9&c=251155&lang=en> (Darrera consulta: gener de 2023).

«torrada pel sol ab color daurat». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 194.

«Santa Maria de Covet és una de les esglésies catalanes...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975). p. 50.

«una unça, una vinya i quatre oliveres per a la lluminària de l'església». LÓPEZ-MONNÉ, Rafael: «Romànic ocult a Covet: una sorpresa medieval al cor del Prepirineu». Revista Descobrir Catalunya, núm. 237 (novembre de 2017) p. 46.

«sembla que tots dos comparteixin la responsabilitat del pecat...». (Ibíd, p. 51).

«excepcional en l'arquitectura altmedieval catalana que només pot trobar algun paral·lelisme en la catedral de la Seu d'Urgell» (Ibíd, p. 46).

«El que té de més característic la imatge és el rostre de la Verge...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975). p. 50.

«gent d'aire, "els d'Isona, gent vivona"...». Viquipèdia "Isona": <https://ca.wikipedia.org/wiki/Isona> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Hi ha un recorregut molt interessant del Memorial Democràtic...»:
<https://govern.cat/salaprensa/notes-premsa/85741/isona-conca-della-memorial-democratic-recuperen-vestigis-guerra-senyalitzen-dues-rutes-historiques>
(Darrera consulta: gener de 2023).

«De matinada vam travessar Isona de punta a punt...». BELART, Pere: «Diari d'un soldat». Fulletó dels Espais de Memòria del memorial Democràtic: "Isona".

«El Pallars Jussà és la comarca del Pirineu que té més dificultats...». OBIOLS, Joan: Per terres de... El Pallars Jussà, el gran mar geològic. Dins la col·lecció «Viatge Universal pel Pirineu» núm 5. Edicions Salòria i Editorial Andorra (2018), p. 55.

«He vingut a buscar grans mamífers i he trobat un gran dinosaure...». CASAS, Sònia i VILA, Bernat: «A la recerca del gran dinosaure». Revista Sàpiens, núm. 187 (Octubre de 2017), p. 36.

«Les imatges nodrien així altre cop els llocs (...)». PEREJAUME: Obreda. Edicions 62, p. 19.

«el 7 de març de 1938 les tropes franquistes ocuparen Tremp...». ALEXANDRI, Ferran: «El Forat dels lladres a la vall d'Abella». Revista Muntanya núm. 920 (març 2017) p. 14.

«un dels robatoris més espectaculars de la dècada dels setanta». CAMPILLO, Jordi i ROMERO, Susana: Espoli: del museu al jutjat: les infraccions penals contra el patrimoni historicoartístic a Catalunya (1983-2015). Rafael Dalmau, editor (2016), p. 19.

«Al poble treien foc pels queixals...». SÀEZ, Anna: «Abella va posar fi a 30 anys d'“omertà”». Suplement «Lectura» del diari Segre, núm. 998, p. 21.

«li havien ofert fins a 3.200.000 pessetes a canvi de la peça» [gairebé 2.000 euros actuals]. CLOTET, Sònia i CAMPILLO, Jordi: «Del Pallars a Nova York». Revista Sàpiens (novembre de 2018), p. 58.

«Es creu que, en els més de cinc anys...». CAMPILLO, Jordi i ROMERO, Susana: Espoli: del museu al jutjat: les infraccions penals contra el patrimoni historicoartístic a Catalunya (1983-2015). Rafael Dalmau, editor (2016), p. 19.

«Hi havia tanta expectació que es va exposar a la Sala dels Tapissos...». CLOTET, Sònia i CAMPILLO, Jordi: «Del Pallars a Nova York». Revista Sàpiens (novembre de 2018), p. 60.

«l'obra és fragmentada i repartida...». SÀEZ, Anna: «...I es va imposar l'“omertà”». Revista Sàpiens núm. 200 (novembre de 2018), p. 60.

«Si no torna el retaule del Roser, el de la Pietat tampoc apareixerà». SÀEZ, Anna: «Abella va posar fi a 30 anys d'“omertà”». Suplement «Lectura» del diari Segre, núm. 998, p. 21.

«els veïns accedien a lliurar el retaule de La Pietat...». Anna SÀEZ: «...I es va imposar l'“omertà”». Revista Sàpiens núm. 200 (novembre de 2018), p. 60.

«Com una au expectant...». OBIOLS, Joan: Per terres de... El Pallars Jussà, el gran mar geològic. Dins la col·lecció «Viatge Universal pel Pirineu» núm 5. Edicions Salòria i Editorial Andorra (2018), p. 62.

«se veuen els restos á dalt de poble...». GRANELL, Enric i RAMON: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 190.

«Les figures del castell d'Orcau...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975). p. 113.

«Pau, un apòstol que no sabem qui era...». PAGÈS, Montserrat: Les pintures romàniques de l'antiga capella del castell d'Orcau, p. 138.

«El material més escàs...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: la «Història de l'Art Romànic a Catalunya» de Lluís Domènech i Montaner; a: Lluís Domènech i Montaner.

Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 37.

ITINERARI 3: TREMP – LA POBLA – SORT

Dia 5: TREMP – LA POBLA DE SEGUR

«La motxilla, feixuga com era...». STRAYED Cheryl: Salvatge. Angle editorial (2013), p. 148.

«En només uns dies i amb molt poques baixes...». Nabius: Fulls del Consell, núm. 20. Dins la Revista Àrnica, núm. 49 (juny de 2001), p. 51.

«Una noche acabábamos de acostarnos...». GIMENO i LLARDÉN, Manel: Indrets d'una guerra. Cronologia del front del Pallars (abril del 1938-febrer del 1939). Bresca (2018), p. 115.

«con grandes masas e intensa preparación de Artillería....». (Ibíd, p. 115)

«A las 5 horas atacó el enemigo...». (Ibídem)

«En el primer moment de l'atac...». (Ibídem. p. 120-121)

«En un altre dels seus llibres...». <https://blogs.descobrir.cat/perterramariaire/2014/05/05/una-muntanya-emblematica-al-cor-del-pallars-jussa/> (Darrera consulta: gener de 2023).

«D'un batalló de 700 soldats, només en van sobreviure 42». CORTÉS i RIBELLES, Manuel: La Serra del Boumort i muntanyes veïnes. Cossetània, «Col·lecció Azimut» núm. 70 (2005), p. 272; i també: <https://blogs.descobrir.cat/perterramariaire/2014/05/05/unamuntanya-emblematica-al-cor-del-pallars-jussa/> (Darrera consulta: gener de 2023).

«un dels pobles més típics de l'encontrada». ROCAFORT i SAMSÓ, Ceferí: «Excursió a La Pobla de Segur y sa comarca (acabament)». Butlletí del CEC núm. 51 (abril de 1899), p. 95.

«Són uns immensíssims penyals...». MORELLÓ, Joaquim: «La Vall d'Àneu (acabament)». Butlletí del CEC núm. 114 (juliol de 1904), p. 200.

«esperava que passés alguna cosa...». TÓIBÍN, Colm: Estiu del 38. Edicions Salòria (2016) p. 18.

«El front començava a l'estret de Terradets...». MARIMON, Sílvia: «Els escenaris de nou mesos d'enfrontaments». Suplement d'estiu del Diari ARA (3 de juliol de 2020), p. 8.

«un jove de Can Torres va observar...». AMADES, Joan: Imatges de la Mare de Déu trobades a Catalunya. Editorial Selecta (1989), p. 356.

«on esbrino que l'Anís del Sol...». GIMENO i LLARDÉN, Manel: «Fent un repàs». Butlletí Sota l'arbre núm. 3 (desembre de 1992), p. 3.

«Quan els manobres construïen el molí d'oli...». ROMANÍ, Daniel: «Amb Ramon Mauri el Modernisme arriba al Pallars», Suplement Diumenge del Diari Ara (8 de novembre de 2020), p. 21.

«per decorar la torre i els jardins...». OBIOLS, Joan: Per terres de... El Pallars Jussà, el gran mar geològic. Dins la col·lecció «Viatge Universal pel Pirineu» núm 5.

Edicions Salòria i Editorial Andorra (2018), p. 94.

Dia 6: LA POBLA DE SEGUR (DIA DE DESCANS)

«una “restauració popular”». Viquipèdia:

https://ca.wikipedia.org/wiki/Sant_Miquel_del_Pui (Darrera consulta: gener de 2023).

«arriben partides de fusta a Lleyda...». Els Rayers (transport fluvial de la fusta en les comarques lleidatanes). ROCAFORT i SAMSÓ, Ceferí: «Els rayers». Centre Excursionista de Catalunya (1912), p. 15. Disponible en aquest enllaç: <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000204373&page=1> (Darrera consulta: gener de 2023).

«havia estat acusat de seduir dues noies...». ROMANÍ, Daniel: «El saló de ball “polivalent” de la Casa Castellarnau». Suplement «cada casa, un personatge» del diari ARA, (7 de febrer de 2021), p. 12 .

«havia quedat molt malmès durant la guerra del Francès». (Ibíd)

«D'altra banda, a escassos nou quilòmetres de Tarragona...». https://ca.wikipedia.org/wiki/Els_Pallaresos (Darrera consulta: gener de 2023).

«se troben lluny del poblat...». ROCAFORT i SAMSÓ, Ceferí: «Els rayers». Centre Excursionista de Catalunya (1912), p. 14. Disponible en aquest enllaç: <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000204373&page=1> (Darrera consulta: gener de 2023).

«¡Hala qui hala i daça qui vénga!...». ALCOVER, Antoni Maria: Dietari de l'excursió filològica 1906. Editorial Proa (2006), p. 178.

«El barceloní no pot tenir una entrada al Pallars més afortunada...». ESPINÀS, Josep Maria: Viatge al Pirineu de Lleida. Editorial Selecta (1969), p. 20-21.

«(...) Tot i que, amb l'aire que ara arriba de la muntanya...». (Ibíd, p. 21)

Dia 7: LA POBLA DE SEGUR – PERAMEA

«Adéu, vila de la Pobra...». GINESTÀ i PUNSET, General: «Folk-lore Català: Corrandes populars», al setmanari Catalunya artística núm. 39 (7 de març de 1901), p. 20 // i també: ROCAFORT i SAMSÓ, Ceferí: «Excursió a la Pobra de Segur y sa comarca». Butlletí del CEC, núm. 50 (març de 1899), p. 71.

«L'esquerda de la roca té una forma molt femenina...». COLL, Pep: «Prodigiosos companys de viatge». Al dossier Camins del Pallars. Revista Descobrir Catalunya, núm 224 (octubre de 2016), p.85.

«les calaixeres de Joan Coromines...».PEREJAUME: Obreda. Edicions 62 (2003), pg. 66.

«no passaren llavors de tenir la consideració...». SÀNCHEZ i VILANOVA, Llorenç: Dos-cents quaranta fets que influïren la trajectòria medieval del Pallars. Oficina Municipal de Turisme de La Pobra de Segur (1992), p. 20.

«L'any 872 el comte Ramon I de Tolosa...». (Ibíd, p. 22).

«grans homenots de llunyanes terres...», que diu Bernat Gasull. GASULL, Bernat: Maleïda. L'aventura de Jacint Verdaguer a l'Aneto. Verdaguer edicions (2015), p. 25.

«Carissim amich i senyor...». SÀIZ i XIKUÉS, Carles (coord.): Epistolari Lluís Domènech i Montaner. Els dos pins edicions, volum 1 (2013), p. 114.

«De fet, cal suposar que fou Domènech i Montaner...»:

<https://www.vilaweb.cat/noticia/512454/20020512/jacint-verdaguer-obra-canet.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«en un dels llocs més abruptes i isolats...». SÀNCHEZ i VILANOVA, Llorenç: Dos-cents quaranta fets que influïren la trajectòria medieval del Pallars. Oficina Municipal de Turisme de La Pobra de Segur (1992), p. 73.

«De cim en cim va de Rubió a Pentina...». ROCAFORT i SAMSÓ, Ceferí: Excursió a la Pobra de Segur y sa comarca (acabament), al Butlletí del CEC, núm. 51, p. 8 // I també: VALLS, Àlvar: Pirineu de Verdaguer. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2013), p. 127.

«Encara l'any 1921 un viatger a pas de tartana...». ROIG, Joan: Excursió per la Conca de Tremp i Vall d'Àger (acabament). Butlletí del CEC, núm. 319, p. 190-198.

«les cavalleries marxen a pas natural...». ROCAFORT i SAMSÓ, Ceferí: «Excursió a la Pobra de Segur y sa comarca». Butlletí del CEC, núm. 50 (març de 1899), p. 65.

«L'indret on hi ha la meua llar és la Muntanya freda...». Traduït al català a partir de:

<http://www.chinaensutinta.com/2013/03/han-shan-el-maestro-del-monte-frio.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Ara només hi ha cinquanta habitants...». GARCIA i QUERA, Núria: «Una vida forjada a golpe y fuego». Revista El Mundo de los Pirineos, núm. 30 (Noviembre-Diciembre 2002) p. 88-93.

«en temps de sequera extrema...». COLL, Pep: «Prodigiosos companys de viatge». Al dossier Camins del Pallars. Revista Descobrir Catalunya, núm 224 (octubre de 2016), p. 85.

«la seva efectivitat (conten que el seu poder superava el de qualsevol imatge)...». Pep COLL: «Retorn als orígens», al dossier Pallars desconegut. Revista Descobrir Catalunya, núm. 186, p. 76.

«(...) els cremalls de la qual diuen que s'exhibeixen...». OBIOLS, Joan: Per terres de... El Pallars Jussà, el gran mar geològic. Dins la col·lecció Viatges per l'arquitectura «Viatge Universal pel Pirineu» núm 5. Edicions Salòria i Editorial Andorra (2018), p. 42.

Dia 8: PERAMEA – GERRI DE LA SAL – ARBOLÓ – SORT

«aquí la coberta de les cases...». BARBAL, Maria: Camins de quietud. Edicions 62 (2001), p. 124.

«poble de ayre antich, negre...». VERDAGUER, Jacint: Excursions i viatges. Volum III. Barcino (1988) p. 208.

«és una antiga i pintoresca població...». ROCAFORT i SAMSÓ, Ceferí: «Del Noguera-Pallaresa al Noguera-Ribagorçana a través del Flamissell». Butlletí del CEC, núm. 110 (març de 1904), p. 10.

«unes cinc pessetes» [0,03 cèntims d'euro]. ALCOVER, Antoni Maria: Dietari de l'excursió filològica 1906. Proa (2006), p. 147.

«lo que feren els de Gerri en les darreres eleccions...». (Ibíd, p. 110-111).

«Fa una certa angúnia...». ESPINÀS, Josep Maria: Viatge al Pirineu de Lleida. Editorial Selecta (1969), p. 30.

«Antigament, però, tal com ens fa saber Pascual Madoz...». Viquipèdia "Gerri de la Sal":
https://ca.wikipedia.org/wiki/Gerri_de_la_Sal (Darrera consulta: gener de 2023).

«la combaten els vents del nord i de l'est». (Ibíd).

«A Gerri hi havien hagut en funcionament...». GARCIA i QUERA, Núria: Nou viatge al Pirineu. Editorial Sensus (2012), p. 43.

«Naturalment, penso en la importància d'aquest condiment...». PARDO, Víctor: «La Sal». Revista El Mundo de los Pirineos, núm. 45 (mayo-junio 2005), p. 64.

«cada dia es deixa caure...». ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 26.

«Aquella riuada [la de 1982] es va endur els salins...». GARCIA i QUERA, Núria: Nou viatge al Pirineu. Editorial Sensus (2012), p. 43.

«Consévan un pandero quadrat...». VERDAGUER, Jacint: Excursions i viatges. Volum III. Editorial Barcino (1988) p. 208.

«té la particularitat que únicament ha estat ballada...». BELLMUNT i FIGUERAS, Joan: Fets, costums i llegendes. El Pallars Sobirà, II. Pagès editors (1994), p. 221.

«assabentat de la formosor i xamosia de la filla del batlle...». (Ibíd, p. 218).

«Sortiré a ballar per al meu pretendent...». (Ibíd, p. 219).

«Gerri amb la Morisca...». (Ibíd, p. 220)

«L'abadia de Santa Maria va passar a ser l'edifici religiós...». Informació extreta de: VALLS, Xavier: «Un patrimoni d'allò més salat». Al dossier Camins del Pallars. Revista Descobrir Catalunya, núm 224 (octubre de 2016), p. 94.

«s'hi troba l'iglesia de Santa Maria...». MORELLÓ, Joaquim: «La vall d'Aneu (acabament)». Butlletí del CEC núm. 114 (juliol de 1904), p. 201.

«L'absis está tapat per un altar del XVII ó XVIII...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 155 .

«L'imatge de la mare de Déu que s'hi venera es de talla romànica...». ROCAFORT i SAMSÓ, Ceferí: «Del Noguera-Pallaresa al Noguera-Ribagorçana a través del Flamissell».

Butlletí del CEC, núm. 110 (març de 1904), p. 73.

«la van trobar uns pastors...». BELLMUNT i FIGUERAS, Joan: Fets, costums i llegendes. El Pallars Sobirà, II. Pagès editors (1994), p. 214.

«el poble de Gerri encara [hi] continua pujant...». (Ibíd, p. 214).

«nadie, por fortuna, recuerda si era Lupo, o Ramón, o Borrell». CELA, Camilo José: Viaje al Pirineo de Lerida. Editorial Noguer (1976), p. 34.

«Aigua passada...». BELLMUNT i FIGUERAS, Joan: Fets, costums i llegendes. El Pallars Sobirà, II. Pagès editors (1994), p. 210-211.

«uns dies més tard signava l'escriptura...» . COLL, Pep: «Retorn als orígens», al dossier Pallars desconegut. Revista Descobrir Catalunya, núm. 186, p. 77.

«el soc fa miracles lo primer dumenge de maig...». LLUÍS, Joan: El meu Pallars. Volum II (El Pallars Sobirà. 1ª part). Barcino (1961), p. 84.

«l'únic del poble que el va veure morir...» (Ibíd, p. 12).

«En un aplec d'Arboló...». BLASCO, Artur, FELIU, Maria i VILLARÓ, Albert: Les cobles del Peirot (un fil entre el passat i el present). Llibre amb CD. Edicions Salòria i Garsineu edicions (2012), p. 78-79.

«L'activitat es pot dur a terme durant gairebé tot l'any...». <https://sort.cat/exposicio-50-anys-de-piraguisme-a-la-noguera-pallaresa> (Darrera consulta: gener de 2023). / I també: Ramon TREMOSA, Ramon: «Ràfting al Pallars: motor comarcal, projecció global». Setmanari El Temps núm. 1784 (21 d'agost de 2018), p. 7.

«La majoria van ser penjats a la forca...». Al dossier Camins del Pallars. Revista Descobrir Catalunya, núm 224 (octubre de 2016), p. 90.

«En tot Catalunya, Agustí Alcoberro té documentada...»: <https://directa.cat/el-pirineu-bressol-de-la-cacera-de-bruixes/> (Darrera consulta: gener de 2023).

«La caça de bruixes va ser un procés que tenia com a objectiu...». FEDERICI, Silvia Caliban i la bruixa: dones, cos i acumulació primitiva. Editorial La Llevir-Virus. A: Ibíd, p. 47.

«Les bruixes tornen». NOPCA, Jordi: «Si ens escapem de la convenció social ens castiguen». Diari Ara (3 de novembre de 2020) p. 30.

«un amic m'explica que ha localitzat...». ECHAUZ, Pau: «Dues bessones contra els nazis », La Vanguardia, 02-05-2021.

«el pas dels fugitius marcà tan profundament la gent del Pallars...». Nabius: Fulls del Consell, núm. 20. Dins la Revista Àrnica, núm. 49 (juny de 2001), p. 50.

Dia 9: SORT – RIALP

«record de la Santa Missió 1923». VV.AA: Les esglésies preromàniques i romàniques de la Vall Ferrera i la Coma de Burg. Amics de l'Art romànic / Institut d'Estudis Catalans (2004) p. 110.

«sèrie continuada de prèdiques...». <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0234122.xml> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Si aquell primer dissabte...». BARBAL, Maria: Mel i metzines. Cercle de lectors, (1990), p. 62.

«El sots-títol de l'obra d'enguany és «l la profecia de Gradepus»...». <https://sort.cat/hug-roger-profecia-gradepus/> (Darrera consulta: gener de 2023).

«assegada al cap d'un turonet...» OBIOLS, Joan: Per terres de... El Pallars Sobirà, aigües braves i sort, entre la Pica d'Estats i la sal de l'Exposició Universal. Dins la col·lecció «Viatge Universal pel Pirineu» núm 6. Edicions Salòria i Editorial Andorra (2018),

«una de les cases fortes més importants del Pallars Sobirà...». (Ibíd, p. 107).

«un fons molts complert...». ARXIU COMARCAL DEL PALLARS SOBIRÀ: Descripció segons la norma NODAC. Fons: Casa Subirà d'Altron, p. 2: https://xac.gencat.cat/web/.content/xac/01_continguts_arxius_comarcals/ac_pallars_sobira/02_quadre_de_fons_acps/subira-altron.pdf (Darrera consulta: gener de 2023).

«arribo a la central elèctrica...». <https://www.rialp.cat/el-municipi/el-municipi-de-rialp/la-economia> (Darrera consulta: gener de 2023).

«per desfer la confusió amb la Baronia de Rialb». BELLA, Emili: «Qüestió pantanosa» dins de l'article genèric: «Topònims franquistes?» Punt Diari, 7 d'agost de 2022, p. 2-3.

ITINERARI 4: VALL D'ÀSSUA

«Ara sí que tinc la vida que m'omple...». Anna Plana, a: GORDÓ, Laura: La noia de les ovelles pigallades. Cossetània edicions (2020), p.134.

«Jo era allà...». TÓIBÍN, Colm: El testament de Maria. Àmsterdam (2014), p 115.

«l ara bé la meva hipòtesi...». GARCIA i QUERA, Núria: Nou viatge al Pirineu. Editorial Sensus (2012), p. 87.

«—Estrelleta —jo li he dit—...». VERDAGUER, Jacint: «Plus Ultra», dins el poemari Al Cel. Verdaguer edicions (2017), p.134.

«Jaume Cabré, de nou a Les veus del Pamano...». CABRÉ, Jaume. Les veus del Pamano. Editorial Proa (2009) p. 24. I també el nodo: <https://www.youtube.com/watch?v=Jw333nuvez8> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Les pistes van acabar tancant-se l'any 1987...».

<https://www.lavanguardia.com/local/pirineos/20140225/54401726979/llessui-vuelve-tener-estacion-esqui-27-anos-despues.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«És una vall de cent racons deliciosos...». ESPINÀS, Josep Maria: Viatge al Pirineu de Lleida. Editorial Selecta (1969), p. 67. Espinàs, pel que veig, també se'n va ben enamorar.

«A Llessui no tinen llenya...». BLASCO, Artur, FELIU, Maria i VILLARÓ, Albert: Les cobles del Peirot (un fil entre el passat i el present). Llibre amb CD. Edicions Salòria i Garsineu edicions (2012), p. 81.

«Era una mosca bonica i espigada...». PÀMIES, Teresa: Vacances aragoneses. Tushita edicions (2020), p. 52.

«que un bon dia va canviar les tisores...». GARCIA i QUERA, Núria: Àssua és nom de dona. Revista Descobrir Catalunya núm. 263 (desembre de 2019), p. 37.

«El poble de Serresaltes [llegeixi's Llessui]...». <https://otpallarssobira.files.wordpress.com/2018/09/les-veus-del-pamano-i.pdf> (Darrera consulta: gener de 2023).

«El primer western català»: ROMANÍ, Daniel: «Verd madur: La vall d'Aran, quan el patrimoni natural i el cultural del Pirineu es donen la mà». Suplement Estiu núm. 15 del diari ARA. 7 d'agost de 2022, p. 8

«Quan hi arribo, em fixo en un antic forn...». REGO, Lurdes: Viatge a la vall d'Àssua, el Pallars més genuí. Revista Descobrir Catalunya núm. 111 (juliol de 2007), p. 32.

«En Santi torna a entrar en aquella església...». Revista CULTUREs núm. 4/5. Ajuntament de Sort (desembre de 2008) p. 18.

«possiblement la més antiga de Catalunya». BELLMUNT i FIGUERAS, Joan: Fets, costums i llegendes. El Pallars Sobirà, II. Pagès editors (1994), p. 73.

«Si arribava a baix sencer...». AMADES, Joan: Imatges de la Mare de Déu trobades a Catalunya. Editorial Selecta (1989), p. 86.

«la Mare de Déu de Bernui va ser amagada...». REGO, Lurdes: «Viatge a la vall d'Àssua, el Pallars més genuí». Revista Descobrir Catalunya núm. 111 (juliol de 2007), p. 32.

«De Maria nunquam satis...». PEREJAUME: Treure una marededéu a ballar. Galaxia-Gutenberg (2018) p. 20.

«La presencia de la mujer...». VINYOLES i VIDAL, Teresa: «Las manos ordenadoras»: disponible en aquest enllaç: <http://www.ub.edu/duoda/diferencia/html/es/secundario14.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Si reuníem en un lloc totes les icones marianes...». PEREJAUME: Treure una marededéu a ballar. Galaxia-Gutenberg (2018) p. 21-22.

«La troballa de les imatges i la miraculosa...». (Ibíd, p. 35)

Dia 10: RIALP – SANT ROMÀ DE TAVÈRNOLES – LLAVORSÍ

«És solà i clarent, situat en un bell mirador...». BARBAL, Maria: Camins de quietud. Edicions 62 (2001), p. 139.

«Al cens de 1991 hi consten tres persones...». (Ibíd, p. 140).

«les ruïnes de Sant Romà semblen vinclar-se damunt nostre...» (Ibíd, p. 142).

«Sant Romà...». (Ibídem, p. 145).

«I em pregunto —conclou Maria Barbal...» (Ibídem, p. 144).

«M'expliquen que l'home de la casa baixava i pujava...». (Alòs, Marta (2014). "La nostàlgia de les pedres. Sant Romà de Tavèrnoles. El Pallars Sobirà" a: CORTADELLAS, X.; PUJADÓ, J. (Coord.). "Els pobles oblidats. Una vall i 29 viles abandonades de Catalunya". Ed. Sidillà, pp. 270-275. I també en aquest enllaç:

http://patrimonioblidat.cat/index.php?option=com_patrimoni&view=detalle&id=283 (Darrera consulta: gener de 2023).

«Què hi expliquen pr'avall, d'això d'anar a la lluna?...». LLUIS, Joan: El meu Pallars volum 3 - Pallars Sobirà. Editorial Barcino (1967), p. 120

«El progrés i la incomprensió de molts dirigents...». PIQUÉ i SUBIRANA, Josep Lluís, CATALÀ i TICÓ, Xavier, i TUTUSAUS i GRAUS, Jordi: A peu pel Pallars Sobirà (volum II). Arola editors (2008), p. 43.

«aquest territori on, entre el 20 i el 30% dels seus habitants...». GARCIA, Maria: «El desequilibri territorial ofega els pobles petits», a l'ARA, 17 de gener de 2021, pg. 7 del dossier «La Catalunya Buida».

«aquí els rius són femenins... i cabalosos!...». ROMANÍ, Daniel: «El dipòsit de bronze de Llavorsí». Suplement d'estiu del diari ARA, (4 d'agost de 2017), p. 11.

«les quals s'encomanaven a la santa...». BELLMUNT i FIGUERAS, Joan: Fets, costums i llegendes. El Pallars Sobirà, ii. Pagès editors (1994), p. 294.

«La que fila per Santa Anna...». (Ibíd p. 294).

ITINERARI 6: COMA DE BURG, VALLFERRERA I VALL DE CARDÓS

«Intentar que les paraules mostrin una mica la meravella que els ulls veuen, i després tancar la llibreta i perdre's en la mirada». BAIXAS, Joan: Desordre general. Diputació de Barcelona (2018), p.13.

TÍRVIA

«a Llavorsí la carretera...» OBIOLS, Joan: Per terres de... El Pallars Sobirà, aigües braves i sort, entre la Pica d'Estats i la sal de l'Exposició Universal. Dins la col·lecció «Viatge Universal pel Pirineu» núm 6. Edicions Salòria i Editorial Andorra (2018), p. 135.

«el dia 16 de setembre les bateries nacionals d'Arnoi...». GIMENO i LLARDÉN, Manel: «La Guerra Civil al Pallars». Nabius: Fulls del Consell, núm. 20. Dins la Revista Àrnica, núm. 49 (juny de 2001), p. 54.

«Població dalt d'una estribació de pedra...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: la «Història de l'Art Romànic a Catalunya» de Lluís Domènech i Montaner; a: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 170.

«de no topar en alguna cantonada...». OBIOLS, Joan: Per terres de... El Pallars Sobirà, aigües braves i sort, entre la Pica d'Estats i la sal de l'Exposició Universal. Dins la col·lecció «Viatge Universal pel Pirineu» núm 6. Edicions Salòria i Editorial Andorra (2018), p. 138.

BURG – FARRERA – ALINS – ÀREU I LA FORÇA – BORDES DE COSTUIX

«Poques accions se'm precipiten...». RUBIO, Anna: «Cloenda»; a SALA, Teresa-M.: Visions dels Pirineus (Entre la Renaixença i el Modernisme). Edicions de la Universitat de Barcelona (2017), p. 82-84.

«a la manera d'un arc...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975). p. 106.

«El color verd d'aquests animals...». (Íbid).

«La vila d'Alins té diverses esglésies i capelles...». Viquipèdia «La vila d'Alins»:
<https://ca.wikipedia.org/wiki/Alins> (Darrera consulta: gener de 2023).

«I quan la mitjanit s'esmuny ...». MALUQUER, Concepció G.: Pallareses. Garsineu edicions (2006), p. 73.

«Conta la tradició que posseeixen una bellesa exquisida...». AÑÓ, Antoni: Fallas, el solsticio de verano en el Pirineo catalán. Revista El Mundo de los Pirineos, núm. 9 (mayo-junio de 1999), p. 68.

«Amb el ferro els antics ferrers de la vall...». SUDRIÀ, F. Xavier: «De pedra i ferro». Al dossier Vall Ferrera, el Pirineu del silenci. Revista Descobrir Catalunya, núm. 97 (abril de 2006), p. 44.

«la construcció d'un temple tan extraordinari...». VV.AA: Les esglésies preromàniques i romàniques de la Vall Ferrera i la Coma de Burg. Amics de l'Art romànic / Institut d'Estudis Catalans (2004) p. 77.

«i estic molt content amb la meva professió...». BAIXAS, Joan: Desordre general. Diputació de Barcelona i Institut del Teatre (2018), p. 14.

«El meu pare, mestre de dibuix i pintura...». (Íbid, p. 31)

«aquests colors són per ser vistos...» (Íbidem, p. 31).

«és una de les dues úniques serradores hidràuliques...». GRAU, Joan: La serradora d'Àreu. Museu nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (2018), p. 6.

«Tenir l'estranya sensació que les cames i l'esquena es plegaran tot d'una...». SOLER i RASPALL, Enric: Escolta, vent!, Aixernador edicions (1996), p.49.

«vinclar els noms lleument...». PEREJAUME: Oïsme. Proa (2008) p. 63.

«Recordo especialment una finestra petita...». PEREJAUME, El sol i les fogueres, Tushita edicions (2022), p. 9.

«els qui enxampés la foscor quedarien desclassificats». GARGIA i QUERA, Núria: L'imant d'excursionista. Al dossier Vall Ferrera, el Pirineu del silenci. Revista Descobrir Catalunya núm. 97 (abril de 2006), p. 69.

«Bona sort, amazones! Bona sort, Prometeus!...». <http://www.cel.cat/cuita/historia.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Comença a fer-se fosc...». Treure una marededéu a ballar. Galaxia-Butemberg (2018), p. 71.

GINESTARRE – ESTERRI DE CARDÓS – RIBERA DE CARDÓS

«niu d'encantades, segons la gent del poble». VERDAGUER, Jacint: Excursions i viatges, volum II: Excursió a l'Alt Pallars, Vall de Cardós. Barcino (1991), pg. 23.

«Maria és una dona vella, lletja, enigmàtica, (...) no devia ésser estrany en la ment d'un pintor medieval». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975), p. 52.

«curiosament l'única església de totes...». MAYORAL, Jaume: «Una representació de Sant Pau en un retaule de finals del XV a la vall d'Aran». Revista TAÜLL, Ed. Secretariat interdiocesà per a la custòdia i promoció de l'art sagrat de Catalunya, núm. 24 (setembre-octubre de 2008), p. 28.

«á una hora de Ribera de Cardós...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 170.

«Aquell gran alè que aixecà les esglésies...». PIJOAN, Josep: «Les pintures murals romàniques al Museu de la Ciutadella». Revista Gasetta de les Arts, núm. 6 (agost de 1924), p. 1.

«a la segona meitat del segle xii...». PAGÈS i PARETAS, Montserrat: «La pintura mural romànica de Catalunya, avui». Catalan Historical Review, núm. 6 (2013), p. 163. Disponible en aquest enllaç: <http://revistes.iec.cat/index.php/CHR/article/view/67254> (Darrera consulta: gener de 2023).

«l'originalitat de l'absis rau...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975), p. 34.

«L'ós és aquí gairebé un ser mític...» ESPINÀS, Josep Maria: Viatge al Pirineu de Lleida. Editorial Selecta (1969), p. 79.

«conserven el record dels darrers ósos abatuts...». CASANOVA, Eugeni: L'ós del Pirineu, crònica d'un extermini. Pagès editors (1997), p. 120.

«durant la meua segona campanya d'exploració...» (Ibíd, p. 119).

«sembla que els boscos de les valls de Cardós...». REDACCIÓN: «Más de la mitad de los osos del Pirineo se encuentran en Alt Àneu i Lladorre». Diari La Vanguardia (21 de març de 2013): <https://www.lavanguardia.com/local/lleida/20130321/54370512696/mitad-osos-pirineo-encuentran-alt-aneu-lladore.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Anna Maria Sibylla Merian...». ROMANÍ, Daniel: «Papallones que es vesteixen de fulles per camuflar-se», a la secció «Col·leccions visitables». L'Ara, 11 d'agost de 2021, p. 8 del Suplement Estiu.

«Una hora amunt [del Forat de Cardós]...». VERDAGUER, Jacint: Excursions i viatges. Volum II: «Excursió a l'Alt Pallars, Vall de Cardós». Barcino (1991), p. 23-24.

«Á dos hores de Tirvia i tres de Llaborsí...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 171.

«se li va ocórrer a Solsona...». MASSOT, Josep: «Què va passar a Cardós?». Diari La Vanguardia (31 d'agost de 2016), p. 3.

«—Què li han explicat? Que les obres de Cardós van ser una etapa fabulosa...». SOLSONA, Ramon: Allò que va passar a Cardós. Proa edicions (2016), p. 65.

«I el més increïble de tot...»: <https://tavascan.net/es/apres-ski/central-hidroelectrica/> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Nosaltres, els nens, no acabàvem de saber mai...». SOLSONA, Ramon: Allò que va passar a Cardós. Proa edicions (2016), p. 220.

«un gran fresc dialogat...». GARÍ, Joan: «L'incident primordial». Diari ARA (10 de setembre de 2016), p. 47.

ITINERARI 7: LLAVORSÍ- ESCALÓ

«Assaborir els colors / diluïts en el paisatge...». BADIELLA, Jordi: Incidents. Mirall de Glaç, Poesia CXII-CXIII (Novembre 2021), p. 5.

Dia 11: LLAVORSÍ – AIDÍ – ESTARON – SANT PERE DEL BURGAL – ESCALÓ

«Ermita de Biuse: bes...». Concepció G. MALUQUER: Pallareses. Garsineu edicions (2006), p. 29.

«S'estima que l'impacte econòmic agregat que crea el ràfting...». Ramon TREMOSA, Ramon: «Ràfting al Pallars: motor comarcal, projecció global». Setmanari El Temps núm. 1784 (21 d'agost de 2018), p. 7.

«Llavorsí sembla, realment, un bulldog acarat a la Vall Ferrera, vigilant». ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 66.

«fins fa quinze o vint anys treballà a Llavorsí...». MORELLÓ, Joaquim: «La vall d'Àneu (acabament)». Butlletí del CEC núm. 114 (juliol de 1904) p. 202.

«L'única indústria existent era una farga...». Viquipèdia «Llavorsí»:

<https://ca.wikipedia.org/wiki/Llavors%C3%AD> (Darrera consulta: gener de 2023). Dada extreta de: MADDOZ, Pascual: Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid: Establecimiento Literario Topográfico, 1845.

«es tractava d'un martinet que contenia...». MATEU i SUBIRÀ, Joaquim: Fargues de Catalunya i Andorra. Col·lecció Nissaga, núm. 18. Rafael Dalmau, Editor. (2004).

«Està tot ell construït de esquerra ó llosas...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 159.

«Hi ha molt pocs casos al món d'esglésies del preromànic...». ROMANÍ, Daniel: «Una poderosa comtessa que es va fer pintar en un absis romànic». Suplement Diumenge del Diari Ara (8 de novembre de 2020), p. 21.

«D'aquestes pintures romàniques...». PAGÈS, Montserrat. La pintura mural romànica de les Valls d'Àneu. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2008), p. 82.

«molt notables per la seva antigüetat». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica. COAC (2006), p. 161.

«Quan vaig enfilar-me per primera vegada...». Josep PIJOAN: Obra Catalana. Editorial Selecta (1963), p. 87.

BURGAL 2019

«Van arribar a Sant Pere del Burgal set o vuit jornades després...». CABRÉ, Jaume: Jo confesso. Editorial Proa (2011), p. 118.

«situar les figures en plans adelantats...». CASANOVAS I MALUQUER, Lluís: La comtesa Llúcia de Pallars a les pintures de Sant Pere del Burgal. Instituto de Estudios Ilerdenses (1980), p. 215.

«D'aquesta manera s'aconsegueix una mena de perspectiva i sensació de moviment, amb una certa profunditat de camp. (Íbid).

«un programa invocatiu de significat eucarístic». PAGÈS, Montserrat. «La pintura mural romànica de Catalunya, avui»: <https://raco.cat/index.php/CatalanHistoricalReview/article/view/82097/355614> (Darrera consulta: gener de 2023).

«es representa una teofania singular». PAGÈS, Montserrat. La pintura mural romànica de les Valls d'Àneu. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2008), p. 86.

«les imatges dels apòstols presenten un hieratisme característic». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975), p. 100.

«És molt excepcional. Potser l'únic cas...». SIMÓ, Cristina. Citada a: ROMANÍ, Daniel: «Una poderosa comtessa que es va fer pintar en un absis romànic». Suplement Diumenge del Diari Ara (8 de novembre de 2020), p. 20-21.

«un retrat força gran: gairebé de l'alçada d'una persona...». ROMANÍ, Daniel: «Una poderosa comtessa que es va fer pintar en un absis romànic». Suplement Diumenge del Diari Ara (8 de novembre de 2020), p. 20.

«Lluís Casanovas ens instrueix...». CASANOVAS I MALUQUER, Lluís: La comtesa Llúcia de Pallars a les pintures de Sant Pere del Burgal. Instituto de Estudios Ilerdenses (1980), p. 212.

«la comtessa de Sant Pere del Burgal és notable...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975), p. 162.

«aquí queda demostrada l'importància que la vall tenia...». MORELLÓ, Joaquim: «La vall d'Àneu (acabament)». Butlletí del CEC núm. 114 (juliol de 1904), p. 202.

«Carpintería. Bar. Reedificada en 1929». ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 90.

ITINERARI 8: VALL D'ÀNEU

Dia 12: ESCALÓ – BERRÓS JUSSÀ – LA GUINGUETA D'ÀNEU – ESCALARRE – ESTERRI D'ÀNEU

«Amic Puig [i Cadafalch]: Vaig tornar ahir al vespre...». PAGÈS, Montserrat: La pintura romànica de les Valls d'Àneu. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2008), p. 48-49.

«la pintura de les marques és molt revellida, cada vegada en trobo menys». PEREJAUME: Treure a ballar una marededéu. Galaxia-Butemberg (2018), p. 146.

«Ho explica molt bé el periodista Ryszard Kapuscinski...». KAPUSCINSKI, Ryszard: Viatges amb Heròdot. Editorial Empúries, , 2006, pg. 165.

«un quart més amunt [del pont de la Torrassa]...». MORELLÓ, Joaquim: «La vall d'Àneu (acabament)». Butlletí del CEC núm. 114 (juliol de 1904), p. 202-203.

«es tractaria de l'eina sobre la qual el forçut Rotllà...». VIDAL i CULLERÉ, Vidal: «Mall i mirall». Diari Segre (23 de setembre de 2019):

https://www.segre.com/es/noticias/lectura/seccions/enlla/2019/09/22/mall_mirall_87323_2616.html

(Darrera consulta: gener de 2023).

«aquesta llegenda induhí probablement a Mossèn Cinto...». MORELLÓ, Joaquim: «La vall d'Àneu (acabament)». Butlletí del CEC núm. 114 (juliol de 1904), p. 204.

«quan, en el seu llarg poema Canigó, escrigué: «Tot passant pel pla d'Esterri, (...)». (Ibíd, p. 204)

«el retaule de Sant Martí d'Escalarre...». VELASCO, Albert: «Patrimoni a l'exili: la redescoberta de les tres taules del retaule major de Sant Martí d'Escalarre (s. XV)», a: CAMPILLO i QUINTANA, Jordi: On és la calaixera? L'espoli del patrimoni historicoartístic alpirinenc al segle XX. Editorial Garsineu (2007), p. 45.

«*Pintures murals*molt importants...». CASTIÑEIRAS, Manuel i YLLA-CATALÀ, Gemma: «Domènech i Montaner i la descoberta del romànic: idea d'una exposició»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 161 i 163.

«lo més notable de la pintura...». RAMON, Artur: Museu Nacional d'Art de Catalunya: un itinerari. Elba (2015), p. 30.

«amb la seva fluida sinuositat i atrevida combinació de colors...». CASTIÑEIRAS, Manuel i YLLA-CATALÀ, Gemma: «Domènech i Montaner i la descoberta del romànic: idea d'una exposició»; a: GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 297.

«farà servir el motiu de les ales entrecreuades...» (Ibíd, p. 298)

«històricament, la més important de les Valls d'Àneu». PAGÈS i PARETAS, Montserrat: La pintura mural romànica de les Valls d'Àneu. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2008), p. 35.

«Antiga Casa «Pep», d'Agustí Morelló...». ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 116.

«jo vaig descobrir les [pintures] del Noguera...». PIJOAN, Josep: «De com es varen descobrir i publicar les pintures murals catalanes». Revista Gasetta de les Arts. Any i, núm. 11 (15 d'octubre de 1924), p. 6.

«l'itinerari del viatge que va fer a principis de mes». GUÀRDIA, Milagros i LLORÉS, Imma: El Pirineu romànic vist per Josep Gudiol i Emili Gandia. Garsineu edicions (2013), p. 41.

«fet a iniciativa d'Emili Llates, de l'Associació d'Arquitectura...» VV.AA: Centre excursionista de Catalunya, 120 anys d'història (1996). p. 58.

«famosa tertúlia que cada tarda se celebrava a l'Ateneu Barcelonès». Josep PLA: Un senyor de Barcelona. Editorial Destino (1970), p. 753; citat a Sisco FARRÀS: Joaquim Morelló: un pallarès a la Barcelona modernista. Revista Àrnica, nº 49, pg. 36.

«va comentar com en alguna de les esglésies visitades...». FARRÀS, Sisco: «Joaquim Morelló: un pallarès a la Barcelona modernista». Revista Àrnica, nº 49, p. 37.

«Va passar-me pel magí com un llampec...». PIJOAN, Josep: «De com es varen descobrir i publicar les pintures murals catalanes». Revista Gasetta de les Arts núm. 11 (15 d'octubre de 1924), p. 6.

«que era l'apotecari del poble...». (Ibíd, p. 6)

«Les feixes dels horts que volten l'església de Santa Maria...» PLA, Josep: Tres biografies Maragall, Pijoan, Pujols; a Obra Completa Josep Pla, volum 10. Edicions Destino (1968), p. 229 El text original és en castellà i està inclòs en l'obra: PIJOAN; Josep: Monumenta Cataloniae, vol. IV: Las pinturas murales románicas de Cataluña. Editorial "Alpha" (1948), p. 19.

«Amich Puig (...) Les pintures de la vall són estupendes....». PAGÈS, Montserrat: La pintura mural romànica de les Valls d'Àneu. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2008), p. 49.

«Planteja la proposta tot considerant que pot aprofitar el viatge a Taüll...». GUARDIA, Milagros, CAMPS, Jordi, LORÉS, Immaculada: La descoberta de la pintura mural romànica catalana. MNAC (1993), p. 60.

«la pintura és una mena de literatura pels il·letrats». PAGÈS i PARETAS, Montserrat: «Josep Gudiol i Cunill i la pintura romànica». Article publicat a: Quaderns del MEV, núm. VII. Museu Episcopal de Vic (2014), p. 86.

«A l'edat mitjana les arts plàstiques es situaven dins les ciències mecàniques...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975), p. 79.

«La superfície semicilíndrica dels absis...». (Ibíd, p. 24).

«la inclusió del tema [dels serafins i els profetes] en un programa marià...». PAGÈS, Montserrat: La pintura mural romànica de les Valls d'Àneu. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2008), p. 58.

«pinten amb fe, i el resultat és que, passant els segles, encara són moderns». PIJOAN, Josep: Pròleg a «les pintures murals romàniques a Catalunya». Article recollit a: Obra Catalana. Editorial Selecta (1963), p. 89.

«Mur va ser "el sacrifici que va salvar el romànic català"». TAMARIT, Sebastià: «Mur, el sacrifici que va salvar el romànic català». Revista ARA Lleida núm. 49 (hivern 2019-2020), p. 70-75.

«Eren els "viatges" per a "caçar"...». GUÀRDIA, Milagros i LLORÉS, Imma: El Pirineu romànic vist per Josep Gudiol i Emili Gandia. Garsineu edicions (2013), p. 116- 117.

«Aquest, va demanar 200.000 pessetes...». VILAR i BAYO, Manel: Lluís Plandiura, el gran col·leccionista. Edicions de la Garriga Secreta (2017), p. 55.

«el veritable protagonista de l'arrencament...». GUÀRDIA, Milagros i LLORÉS, Imma: El Pirineu romànic vist per Josep Gudiol i Emili Gandia. Garsineu edicions (2013), p. 146.

«El novembre de 1923, els tres tècnics italians ja havien acabat». GIANNINI, Cristina: «"Dalt d'una mula"». Franco Steffanoni, restaurador a Catalunya». Butlletí del MNAC núm. 10 (2009), p. 29.

«Una idea?... Sí, la de fer el museu més bonic del món». FOLCH i TORRES, Joaquim, citat a: RAMON, Artur: Museu Nacional d'Art de Catalunya: un itinerari. Elba (2015), p. 7.

«L'art del Pirineu és el romànic. El romànic és el nostre art...». (Ibíd, p. 7).

«De Rousseau a Tàpies, passant per Picasso, Picabia...» (Ibídem, p. 30).

«MNAC, un dels museus "més importants del món en art medieval"». PAGÈS i PARETAS, Montserrat: Sobre pintura romànica catalana. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2005), p. 28.

Dia 13: DIUMENGE (DIA DE SENYOR, JORNADA DE DESCANS)

ESTERRI-SON-VALÈNCIA D'ÀNEU-ESTERRI

«La primera a la qual podria estar dedicada la població...». Viquipèdia «València d'Àneu»:

https://ca.wikipedia.org/wiki/Val%C3%A8ncia_d%27%C3%80neu#Etimologia

(Darrera consulta: gener de 2023).

«algun resto de peu de muralla...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 165.

«la particularitat iconogràfica més significativa...». PAGÈS, Montserrat. La pintura mural romànica de les Valls d'Àneu. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2008), p. 156.

«se troben encara algunes pedres rodones...». MORELLÓ, Joaquim: «La vall d'Àneu (acabament)». Butlletí del CEC núm. 114 (juliol de 1904), p. 208.

«El Bon Consell era una de les principals institucions...». RELLÀ, Ferran: Les Valls d'Àneu. Edicions El Mèdol (1993), p. 25.

«el de pilota, barra, quatre pilans...». MORELLÓ, Joaquim: «La Vall d'Àneu». Butlletí del CEC núm. 113 (juny de 1904), p. 172.

«les Bordegotes d'Arrós de Cardós...». OBIOLS, Joan: Per terres de... El Pallars Sobirà, aigües braves i sort, entre la Pica d'Estats i la sal de l'Exposició Universal. Dins la col·lecció «Viatge Universal pel Pirineu» núm 6. Edicions Salòria i Editorial Andorra (2018), p. 162-163.

«Al vespre, a casa, potser per treure's de sobre les males sensacions...». CABRÉ, Jaume: Jo confesso. Editorial Proa (2011), p. 84.

«Penso en el monestir de Santa Maria de Gerri...». (Ibíd, p. 621)

«sense Jaume Cabré potser mai no hauria descobert Sant Pere del Burgal...». OLIVERAS i COSTA, Jaume: «Sant Pere del Burgal, un monestir amagat». Diari El Punt/Avui (11 de juliol de 2014):

<https://www.elpuntavui.cat/article/759301-sant-pere-del-burgalun-> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Per asserenar-se, per dir adéu de manera definitiva...». CABRÉ, Jaume: Jo confesso. Editorial Proa (2011), p. 89.

Dia 14: ESTERRI-VALÈNCIA D'ÀNEU – ISÀVARRE – BORÉN – ISIL - ALÒS

D'ISIL - REFUGI DEL FORNET

«pel Port d'Aran, assegura el Cintet...». ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 80.

«La torre de Port Aran quan encara romania (parcialment) dempeus». ABELLA, Jordi, CUENCA, Josep Maria, ROS, Ignasi i TUGUES, Josep (Coord.): El Pallars revisitat (La mirada fotogràfica de Joaquim Morelló a principis del segle XX). Garsineu edicions (2002), p. 44.

«sembla que a l'interior del absis hi ha encara pintura mural...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 166.

«ballant la yenka i el twist». ROMANÍ, Daniel: «La foscor del franquisme: llums i ombres al cor del Pirineu». Diari Ara, 23 d'abril de 2017: https://www.ara.cat/suplements/diumenge/Llums-AL-COR-DEL-PIRINEU_0_1783021711.html (Darrera consulta: gener de 2023); i també: SOLSONA, Ramon: Allò que va passar a Cardós. Editorial Proa (2016)

«El dia 15 d'abril [de 1938], Divendres Sant...». GIMENO i LLARDÉN, Manel: Revolució, guerra i repressió al Pallars (1936-1939). Abadia de Montserrat (1989), p. 59-60.

«El general Sagardía. El mateix general...». CABRÉ, Jaume: Les veus del Pamano. Proa (2009), p. 130.

«Durant el fatídic mes de maig de 1938...». GIMENO, Manel: «La Guerra Civil al Pallars», a Nàbius juny 2001, dins la revista Àrnica, n.º 49 (juny de 2001), pg. 54.

«No, la guerra del 36 no s'oblida...». ZWEIG, Stefan. Viatges. Editorial Univers (2021) p. 116.

«conflueixen tres estils diferents...». PAGÈS, Montserrat: La pintura mural romànica de les Valls d'Àneu. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2008), p. 162.

«L'escena de l'anunciació [de Sorpe]...». SUREDA, Joan i ALCOLEA, Santiago: El romànic català (Pintura). Editorial Juventud (1975), p. 49.

«Les torrotes defensives que hi havia als angles...». ROCAFORT, Ceferí: Geografia General de Catalunya, Província de Lleyda. Establiment editorial de Albert Martin (1913), p. 703-704. Disponible en aquest enllaç de L'Institut Cartogràfic de Catalunya: http://biblioteca.icc.cat/pdfctc/CTCRL23363_CC_Lleida_OCR.pdf (Darrera consulta: gener de 2023).

«entre les costums típiques...». MORELLÓ, Joaquim: «La Vall d'Àneu». Butlletí del CEC núm. 113 (juny de 1904), p. 169.

«Ja el guia em don' la mà...». FOIX, J.V.: Diari 1918. Editorial La Butxaca (2018), p. 317-318.

«la zona catalana on ha sobreviscut fins més tard...». CASANOVA, Eugeni: L'ós del Pirineu, crònica d'un extermini. Pagès editors (1997), p. 14.

«Els andorrans i els pallaresos del Sobirà no parlen de l'ós...». COLL, Pep: Viatge al Pirineu fantàstic. Columna (2005), p. 32. I també en aquest enllaç: <https://metode.cat/revistes-metode/article/els-pirineus-magia-i-fantasies.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«és un dels espais naturals més rics en biodiversitat...». GARCIA, Maria: «El projecte d'una mica i un hotel de luxe divideix Isil i Alós. Diari Ara (16 de maig de 2019), p. 14.

«Cinquanta-dues cases...»: <https://www.foro-ciudad.com/lleida/alos-disil/habitantes.html> (Darrera consulta: gener de 2023).

«hi ha una de les cases més fortes de tot el Pirineu...». MORELLÓ, Joaquim: «La vall d'Àneu (acabament)». Butlletí del CEC núm. 114 (juliol de 1904), p. 209-210.

«solia constar de quatre a cinc mil caps». LLUÍS, Joan: Records de la meua mida de pastor. Barcino (1955); citat a: CASASÚS, Josep Maria: «Les ramades transhumants al Pallars Sobirà». Diari Ara (6 d'agost de 2017), p. 42.

«mai no s'haví molestat a marcar cap corder...». CABRÉ, Jaume: «Poldo». Conte publicat a: VV.AA: Giranto, relats pirinencs sobre la memòria històrica. Editorial Proa (2011), p. 61.

«Des de llavors, cal Tor d'Alós es convertí...». COLL, Pep: Muntanyes Maleïdes. Empuries (1993), p. 343.

«sembla d'ull de serp...». GRANELL, Enric i RAMON, Antoni: Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica, Ed. COAC (2006), p. 169.

ITINERARI 9: VAL D'ARAN

«Acro ei era Val d'Aran...» ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999). p. 153.

Dia 15: REFUGI DEL FORNET – MONTGARRI

«Molina dels francesos» que, segons el seu estudiós Bernat Gasull...». GASULL, Bernat: Maleïda (L'aventura de Jacint Verdaguer a l'Aneto). Verdaguer edicions (2015), p. 159.

«Com més va, més pinam trobam...». ALCOVER, Antoni Maria: Dietari de l'excursió filològica 1906. Proa (2006), p. 137.

«Aquest esdeveniment va saccejar el territori...». HURTADO i PAIRÉS, Mar: «La vall de Bonave». Butlletí La Borrufa, núm. 271 (Octubre de 2020), p. 4.

«el funcionament general ja no va tornar mai a ser el mateix...». (Ibíd, p. 4)

«De fet, encara ara es seleccionen...». (Ibídem, p. 4).

«Voldria ta ciència...». <http://www.xtec.cat/~vmartin5/carner/arbres.htm> (Darrera consulta: gener de 2023).

«Fina Miralles ("l'artista ingovernable"...). CERVANTES, Xavier: "Fina Miralles, l'artista ingovernable". Diari Ara (4 de novembre de 2020), p. 32.

«Dins aquestes encontrades...». ALCOVER, Antoni Maria: Dietari de l'excursió filològica 1906. Proa (2006), p. 137.

«La història de la Xeta Pelada...». COLL, Pep: Muntanyes maleïdes, E. Empúries (1993), p. 59-61)

«El Pallars és un país de sol...». (ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 145.

«El 1882, la vida al Poble de Montgarri no era pas fàcil...». (GASULL, Bernat: Maleïda (L'aventura de Jacint Verdaguer a l'Aneto). Verdaguer edicions (2015), p. 164.

«Camina que caminaràs...». ALCOVER, Antoni Maria: Dietari de l'excursió filològica 1906. Proa (2006), p. 140.

«en companyia d'espanyols i francesos...». VERDAGUER, Jacint: Excursions i viatges, volum II (a cura de Narcís Garolera). Editorial Barcino, 1991, p. 43.

«Tan impressionat quedà mossèn Cinto...». (Ibíd, p. 47-57).

«dansava el Ballano, que s'acompanyava al so de corna...». AMADES, Joan: Imatges de la Mare de Déu trobades a Catalunya. Ed. Selecta-Catalònia (1989), p. 269.

«fou descoberta per un bou i trobada per un pastor...». (Ibíd, 268).

«Ja s'apropa compassat...». MALUQUER, Concepció G.: Pallareses. Pallareses. Garsineu edicions (2006), p. 65-66.

«Maaaaarededéu! Quina força de bou...» PEREJAUME: Treure una marededéu a ballar. Galaxia-Gutenberg (2018), p. 66.

Dia 16: SANTUARI DE MONTGARRI – PLA DE BERET

«Acro ei era Val d'Aran...». Dita aranesa citada a: ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 153.

«Me'n vaig de l'indret pensant en Maurice Gourdon...» GOURDON, Maurice: *A travers de l'Aran, Itinerarie d'un touriste*. Charpentien (1884); un fet curiós que posteriorment novel·laria Michel Gardère (GARDÈRE, Michel: *La femme sauvage*. Presses de la Cité (2011).

«L'excursionista que remunta el port d'Orla ...». COLL, Pep: «La boja de Montgarri», a: El Rei de la Vall d'Aran. Empuries (2003), p. 151-153.

«El camí és una delícia...». PEREJAUME: Treure una marededéu a ballar. Galaxia-Gutenberg (2018), p. 121.

«cantant els goigs de la Mare de Déu...». GASULL, Bernat: Maleïda (L'aventura de Jacint Verdaguer a l'Aneto). Verdaguer edicions (2015), p. 168.

«amb la clàssica toca blanca de les noies del Pirineu». ESPINÀS, Josep Maria: A peu pel Pallars i la Vall d'Aran (1956). Editorial La Campana (1999), p. 143.

«s'alcen solemnes, incontrastables...». ALCOVER, Antoni Maria: Dietari de l'excursió filològica 1906. Proa (2006), p. 142.

«l'herbey més gran d'aqueixas muntanyes...». VERDAGUER, Jacint. Excursions i viatges, volum II (a cura de Narcís Garolera). Editorial Barcino, 1991, p. 43.

«unes pedrasses dretes, com si fosses menhirs... ». ALCOVER, Antoni Maria: Dietari de l'excursió filològica 1906. Proa (2006), p. 141-142.

EPÍLEG: 8 d'agost de 2019

«Allí naixen, a un quart de distància...». VERDAGUER, Jacint. Excursions i viatges, volum II (a cura de Narcís Garolera). Editorial Barcino, 1991, p. 43-44.

«Lo Garona passa per Aran...». GASULL, Bernat: Maleïda (L'aventura de Jacint Verdaguer a l'Aneto). Verdaguer edicions (2015), p. 170-171.

«Lo riu se deixa veure...». (Ibíd, p. 169).

«Sa!». SANS, Alidé. Podeu veure i escoltar la cançó en aquest enllaç: https://youtube/D_QybQ8M6yI (Darrera consulta: desembre de 2022).